

Sygn. akt II CSK 242/09

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 18 listopada 2009 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Henryk Pietrkowski (przewodniczący)

SSN Grzegorz Misiurek

SSN Barbara Myszka (sprawozdawca)

Protokolant Maryla Czajkowska

w sprawie z powództwa "E." Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością
przeciwko Skarbowi Państwa - Ministrowi Skarbu Państwa
o zapłatę,
po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 18 listopada 2009 r.,
skarg kasacyjnych obu stron
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 9 października 2008 r., sygn. akt [...],

- 1. uchyła zaskarżony wyrok w części oddalającej apelację powódki (pkt 1), orzekającej o kosztach postępowania apelacyjnego i kasacyjnego (pkt 1) oraz o zwrocie spełnionego świadczenia w kwocie 84 527 zł (pkt 2);**
- 2. zmienia wyrok Sądu Okręgowego w P. z dnia 9 lutego 2007 r., sygn. akt [...], w części oddalającej powództwo w ten sposób, że zasądza od pozwanego na rzecz**

powódki zamiast kwoty 80 300 zł kwotę 151 000 (sto pięćdziesiąt jeden tysięcy) złotych z ustawowymi odsetkami od dnia 24 marca 2006 r.;

3. oddala skargę kasacyjną pozwanego;
4. zasądza od pozwanego na rzecz powódki zwrot w całości poniesionych przez nią kosztów procesu, pozostawiając ich szczegółowe wyliczenie referendarzowi sądowemu w Sądzie Okręgowym w P.

Uzasadnienie

„E.” spółka z o.o. w O. wnosila o zasądzenie od Skarbu Państwa – Ministra Skarbu Państwa kwoty 160 000 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 24 marca 2006 r.

Wyrokiem z dnia 9 lutego 2007 r. Sąd Okręgowy w P. uwzględnił powództwo do kwoty 80 300 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 24 marca 2006 r., przyjmując za podstawę następujące ustalenia faktyczne.

Zarządzeniem z dnia 7 grudnia 1994 r. Wojewoda postawił Przedsiębiorstwo Ceramiki Budowlanej w stan likwidacji i ustanowił likwidatora zastrzegając, że bez zgody organu założycielskiego nie jest on uprawniony do zaciągania zobowiązań w imieniu przedsiębiorstwa, ani do składania oświadczeń woli zawierających rozporządzenie prawem, którego przedmiotem są składniki określone w art. 55 k.c., z tym że zastrzeżenie to nie dotyczy zwykłego zarządu. W toku likwidacji ogłoszono przetarg na sprzedaż prawa użytkowania wieczystego gruntu o obszarze 11.42.57 ha położonego w O. i prawa własności znajdujących się na nim budynków. Grunt stanowił własność Skarbu Państwa, a jego użytkownikiem wieczystym i właścicielem budynków było Przedsiębiorstwo Ceramiki Budowlanej. W dniu 3 lutego 1997 r. likwidator, działając w imieniu przedsiębiorstwa, zawarł z powodową spółką, która złożyła ofertę zakupu, umowę sprzedaży prawa użytkowania wieczystego wspomnianego gruntu oraz prawa własności znajdujących się na nim budynków, a także maszyn i urządzeń wymienionych w załączniku do umowy za cenę 160 000 zł, w tym 58 700 zł za grunt i 80 300 zł za budynki. Powódka zapłaciła cenę i w dniu 5 lutego 1997 r. nastąpiło przekazanie przedmiotu sprzedaży. Cała suma uzyskana ze sprzedaży została wpłacona na konto likwidowanego przedsiębiorstwa. W piśmie z dnia 16 lutego 1998 r. Wojewoda, jako organ założycielski Przedsiębiorstwa Ceramiki Budowlanej, *post factum* wyraził zgodę na sprzedaż dokonaną przez likwidatora.

Postanowieniem z dnia 16 marca 1998 r. Sąd Rejonowy w S. odmówił wpisu na rzecz powodowej spółki prawa użytkowania wieczystego gruntu i prawa własności budynków, uznając umowę sprzedaży z dnia 3 lutego 1997 r. za

nieważną z braku zgody organu założycielskiego wyrażonej w formie szczególnej i braku możliwości jej wyrażenia w tej formie ze względu na ogłoszenie – postanowieniem Sądu Rejonowego w P. z dnia 21 kwietnia 1997 r. – upadłości Przedsiębiorstwa Ceramiki Budowlanej – w likwidacji. W dniu 16 marca 1999 r. Sąd Rejonowy w P. wydał postanowienie o ukończeniu postępowania upadłościowego, a w dniu 24 czerwca 1999 r. o wykreśleniu Przedsiębiorstwa Ceramiki Budowlanej – w likwidacji z rejestru przedsiębiorstw. Nieruchomość będąca przedmiotem umowy z dnia 3 lutego 1997 r. nie została objęta postępowaniem upadłościowym; nie wykazano jej ani w bilansie sporządzonym na dzień zakończenia likwidacji, ani w bilansie na dzień zakończenia upadłości. Podejmowane przez powódkę starania o zawarcie nowej umowy sprzedaży nie przyniosły rezultatu. W dniu 22 grudnia 2000 r. przedmiotowa nieruchomość została przejęta przez Ministra Skarbu Państwa. W protokole przejęcia stwierdzono, że wszelkie roszczenia dochodzone będą w ramach procedur wynikających z powszechnie obowiązujących przepisów prawa. W dniu 7 listopada 2001 r. Skarb Państwa – Minister Skarbu Państwa sprzedał przedmiotową nieruchomość A.K. za cenę 151 000 zł.

Pismem z dnia 15 marca 2006 r. powódka wezwała pozwanego do zapłaty kwoty 160 000 złotych w terminie do dnia 23 marca 2006 r.

Sąd Okręgowy uznał, że umowa zawarta w dniu 3 lutego 1997 r. przez likwidatora była ważna, gdyż nie ma przepisów ograniczających uprawnienia likwidatora do zbywania składników mienia likwidowanego przedsiębiorstwa. Jednakże, wobec odmowy dokonania wpisu użytkowania wieczystego na rzecz powódki nie doszło do przeniesienia tego prawa (art. 27 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, tekst jedn.: Dz.U. z 2004 r. Nr 261, poz. 2603 ze zm. – dalej: „u.g.n.”). Z kolei wobec wykreślenia Przedsiębiorstwa Ceramiki Budowlanej z rejestru przedsiębiorstw prawo użytkowania wieczystego wygasło (art. 247 k.c.). Nie doszło zatem – stwierdził Sąd Okręgowy – do przejęcia przez Skarb Państwa nieodpłatnie składników mienia likwidowanego przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 40 § 2 k.c., grunt stanowił bowiem własność Skarbu Państwa, a wygaśnięcie prawa użytkowania wieczystego spowodowało automatycznie utratę prawa własności budynków. Pozostał jedynie problem rozliczeń między właścicielem gruntu a użytkownikiem wieczystym, któremu przysługuje

wynagrodzenie za wzniesione przez niego lub nabyte na własność budynki i inne urządzenia. Pozwany bez podstawy prawnej uzyskał jednak korzyść majątkową kosztem powódki, gdyż budynki znajdujące się na gruncie będącym przedmiotem użytkowania wieczystego stały się jego własnością bez obowiązku rozliczeń z użytkownikiem wieczystym. Nie można natomiast przyjmować, że pozwany bez podstawy prawnej uzyskał korzyść w postaci nieruchomości gruntowej, gdyż była ona jego własnością. W konsekwencji, Sąd Okręgowy uznał, że wartość wzbogacenia wyraża się kwotą 80 300 zł, którą zasądził na rzecz powódki wraz z odsetkami.

Po rozpoznaniu sprawy na skutek apelacji obu stron, Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 12 czerwca 2007 r. zmienił powyższy wyrok w ten sposób, że zasądził od pozwanego na rzecz powódki kwotę 151 000 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 24 marca 2006 r., natomiast w pozostałej części powództwo i w całości apelację pozwanego oddalił. Sąd Apelacyjny zaaprobował ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji i dokonaną przez ten Sąd ocenę ważności umowy sprzedaży z dnia 3 lutego 1997 r. Stwierdził, że, zgodnie z art. 49 ust. 1 ustawy z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (tekst jedn.: Dz.U. z 2002 r. Nr 112, poz. 981 ze zm. – dalej: u.p.p.) w brzmieniu obowiązującym w czasie między 1 stycznia 1992 r. a 15 stycznia 2003 r., z chwilą likwidacji przedsiębiorstwa państwowego mienie tego przedsiębiorstwa pozostałe po likwidacji przejmuje Skarb Państwa. Stosownie do tego przepisu, nieruchomość gruntowa, która ze względu na zawartą umowę sprzedaży nie weszła w skład masy upadłości, gdyż w skład tej masy weszła cena uzyskana ze sprzedaży, została w dniu 22 grudnia 2000 r. przejęta przez Skarb Państwa. Tym samym Skarb Państwa odpowiada za zobowiązania niezaspokojone w procesie likwidacji, powstałe przed datą wykreślenia przedsiębiorstwa z rejestru, z tym że jego odpowiedzialność ogranicza się do wartości przejętego mienia (art. 40 § 2 k.c. i art. 49 ust. 1 u.p.p.). Skoro powódka zwróciła pozwanemu nieruchomość, to pozwany powinien zwrócić jej cenę, którą zapłaciła zlikwidowanemu przedsiębiorstwu, ograniczoną jednak do wartości nieruchomości z chwili przejęcia (art. 410 k.c.). Wartość ta wynosiła 151 000 zł, za taką cenę bowiem pozwany sprzedał przejętą

nieruchomość. Zobowiązane do zwrotu tej kwoty było likwidowane przedsiębiorstwo, a po jego likwidacji zobowiązanie to przeszło na Skarb Państwa.

Na skutek skargi kasacyjnej pozwanego, Sąd Najwyższy wyrokiem z dnia 27 marca 2008 r. uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego w części uwzględniającej powództwo oraz oddalającą apelację pozwanego i w tym zakresie przekazał sprawę do ponownego rozpoznania. Sąd Najwyższy zauważył, że doszło do uożsamienia przez Sąd Apelacyjny faktycznego przejęcia nieruchomości z przejęciem mienia przedsiębiorstwa państwowego na gruncie art. 40 § 2 k.c. Stwierdził, że art. 49 ust. 1 u.p.p. wiąże to przejęcie z dniem likwidacji lub upadłości przedsiębiorstwa, którym jest dzień wykreślenia przedsiębiorstwa z rejestru, zatem w sprawie zachodziła potrzeba oceny, czy przed dniem 24 czerwca 1999 r., kiedy to wykreślono Przedsiębiorstwo Ceramiki Budowlanej z rejestru przedsiębiorstw, powstało jego zobowiązanie do zwrotu ceny zapłaconej przez powódkę. Sąd Apelacyjny zaniechał takiej oceny i nie przedstawił też – stwierdził dalej Sąd Najwyższy – argumentacji, która wskazywałaby na powstanie tego zobowiązania w momencie odmowy wpisu prawa użytkowania wieczystego na rzecz powódki. Brak tej oceny czyni zasadnym zarzut naruszenia art. 40 § 2 k.c. w związku z art. 49 ust. 1 u.p.p., gdyż uniemożliwia kontrolę prawidłowości zastosowania art. 40 § 2 k.c. Sąd Najwyższy podkreślił ponadto, że regulacja zawarta w tym przepisie odnosi się wprost do sytuacji, w której przejęty przez Skarb Państwa składnik mienia państwowej osoby prawnej stanowił jej własność.

Po ponownym rozpoznaniu sprawy Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 9 października 2008 r. oddalił obie apelacje i zasądził od powódki na rzecz pozwanego kwotę 84 527 zł tytułem zwrotu spełnionego świadczenia. Stwierdził, że umowa sprzedaży zawarta w dniu 3 lutego 1997 r. była ważna, lecz nie doprowadziła do przeniesienia prawa użytkowania wieczystego z powodu odmowy wpisu do księgi wieczystej. Wniosek o dokonanie tego wpisu został złożony w dniu 7 lutego 1997 r., a postanowienie o odmowie jego dokonania uprawomocniło się z dniem 5 stycznia 1999 r., czyli już po ogłoszeniu upadłości Przedsiębiorstwa Ceramiki Budowlanej, po zakończeniu której w dniu 24 czerwca 1999 r. wykreślono to przedsiębiorstwo z rejestru. Umowa z dnia 3 lutego 1997 r. nadal wiązała kontrahentów, gdyż powódka od niej nie odstąpiła, a zatem do czasu ustania bytu

prawnego przedsiębiorstwa nie powstały żadne zobowiązania sprzedawcy wobec kupującego z tytułu nieosiągnięcia skutku rzeczowego umowy. W tej sytuacji pozwany nie może odpowiadać za poszukiwane przez powódkę zobowiązanie do zwrotu ceny na podstawie art. 40 § 2 k.c.

Wraz z wygaśnięciem użytkowania wieczystego i wykreśleniem tego prawa z księgi wieczystej – stwierdził dalej Sąd Apelacyjny – wygasła odrębna własność znajdujących się na gruncie budynków, natomiast powstał obowiązek odszkodowawczy przewidziany w art. 33 ust. 2 u.g.n. Osobą uprawnioną do odszkodowania za budynki i urządzenia istniejące w dniu zwrotu użytkowanego gruntu była powódka, gdyż umowa sprzedaży z dnia 3 lutego 1997 r. nie doprowadziła wprawdzie do osiągnięcia skutku rzeczowego, niemniej spełniała warunki obligacyjnego przelewu praw wynikających z umowy o ustanowieniu użytkowania wieczystego, w tym także w zakresie ekspektatywy praw przyszłych. Wartość budynków – jak ustalił Sąd pierwszej instancji – wynosiła 80 300 zł i do tej kwoty roszczenie powódki znajduje oparcie materialnoprawne ale nie w przepisach o bezpodstawnym wzbogaceniu, lecz w art. 33 ust. 2 u.g.n. O bezpodstawnym wzbogaceniu bowiem można mówić tylko wtedy, gdy do uzyskania przez wzbogaconego korzyści majątkowej doszło bez podstawy prawnej i gdy istnieje współzależność między uzyskaniem korzyści majątkowej przez wzbogaconego a uszczerbkiem majątkowym, który dotknął zubożonego w wyniku tego samego zdarzenia. Ponieważ pozwany przejął mienie przedsiębiorstwa państwowego na podstawie art. 49 ust. 1 u.p.p., a więc z mocy przepisu prawa, nie można przyjmować, że wzbogacił się bezpodstawnie kosztem powódki. Do wzbogacenia pozwanego nie mogło również dojść przez zniesienie obciążenia gruntu użytkowaniem wieczystym, gdyż przez samo nieosiągnięcie skutku rzeczowego umowy sprzedaży pozwany nie uzyskał żadnej korzyści majątkowej, a jedynie odzyskał posiadanie własnej nieruchomości.

Na koniec Sąd Apelacyjny stwierdził, że w okolicznościach sprawy podniesienie przez pozwanego zarzutu przedawnienia roszczenia o zwrot wartości budynków wobec upływu trzyletniego terminu z art. 243 k.c. kłóciło się z zasadami słuszności i uczciwości, wobec czego nosiło znamiona nadużycia prawa (art. 5 k.c.).

Od powyższego wyroku skargi kasacyjne złożyły obie strony.

Powódka, powołując się na obydwie podstawy z art. 398³ § 1 k.p.c., wносиła o „zmianę” zaskarżonego wyroku przez uwzględnienie wniesionej przez nią apelacji oraz oddalenie apelacji pozwanego ewentualnie o jego uchylenie i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. W ramach pierwszej podstawy kasacyjnej wskazała na naruszenie: art. 405 k.c. przez przyjęcie zawężonego rozumienia pojęć „korzyść majątkowa” oraz „zubożenie” i potraktowanie ich jedynie jako przejścia konkretnych składników majątkowych z jednego majątku do drugiego, i art. 40 § 2 oraz art. 405 k.c. przez przyjęcie, że między normami wyrażonymi w powołanych przepisach istnieje związek, mimo że są to dwie niezależne od siebie podstawy dochodzenia roszczeń, oraz że nabycie przez Skarb Państwa z mocy art. 40 § 2 k.c. w związku z art. 49 ust. 1 u.p.p. składników majątku przedsiębiorstwa państwowego wyklucza automatycznie możliwość przyjęcia po jego stronie bezpodstawnego wzbogacenia kosztem innego podmiotu. W ramach drugiej podstawy podniosła natomiast zarzut obrazy art. 378 § 1 k.p.c. przez nierozważenie zarzutów zgłoszonych w złożonej przez nią apelacji.

Pozwany, powołując się na podstawę z art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c., wnosił o „zmianę” zaskarżonego wyroku przez uwzględnienie złożonej przez niego apelacji ewentualnie o jego uchylenie i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. W ramach powołanej podstawy kasacyjnej wskazał na naruszenie: art. 65 k.c. w związku z art. 18a ust. 1 u.p.p. przez przyjęcie, że zamiarem stron zawierających umowę sprzedaży użytkowania wieczystego było przeniesienie wierzytelności przyszłej przysługującej użytkownikowi wieczystemu wobec Skarbu Państwa, art. 27 zdanie drugie u.g.n. w związku z art. 58 § 1 k.c. przez przyjęcie, że możliwe było przeniesienie ogółu uprawnień użytkownika wieczystego bez przeniesienia samego prawa użytkowania wieczystego, art. 33 ust. 2 u.g.n. w związku z art. 510 § 1 k.c. i art. 49 ust. 1 u.p.p. przez przyjęcie, że powódka nabyła wierzytelność przyszłą, która powstała w majątku nieistniejącego, bo wykreślonego już z rejestru, przedsiębiorstwa państwowego, i art. 5 w związku z art. 243 k.c. przez przyjęcie, że skorzystanie z zarzutu przedawnienia stanowi nadużycie prawa.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W pierwszej kolejności rozważenia wymaga kwestia, czy przyjęty przez Sąd Apelacyjny za podstawę rozstrzygnięcia art. 33 ust. 2 u.g.n. może uzasadniać uwzględnienie powództwa do kwoty 80 300 zł z tytułu wynagrodzenia za budynki oraz inne urządzenia należące do wieczystego użytkownika.

Według powołanego przepisu, w razie wygaśnięcia użytkowania wieczystego na skutek upływu okresu ustalonego w umowie albo na skutek rozwiązania umowy przed upływem tego okresu, użytkownikowi wieczystemu przysługuje wynagrodzenie za wzniesione przez niego lub nabyte na własność budynki i inne urządzenia. Przytoczona regulacja jest konsekwencją konstrukcji odrębnej własności budynków i innych urządzeń przysługującej użytkownikowi wieczystemu. Zgodnie z art. 235 § 2 k.c., przysługująca wieczystemu użytkownikowi własność budynków i urządzeń na użytkowanym gruncie jest prawem związanym z użytkowaniem wieczystym. Prawem głównym jest tu użytkowanie wieczyste, natomiast prawo własności budynków i urządzeń dzieli los prawny tego prawa. W konsekwencji, własność budynków może być przenoszona tylko łącznie z prawem użytkowania wieczystego i wygasa łącznie z wygaśnięciem tego prawa (zob. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 1963 r., III CO 60/63, OSNCP 1964, nr 12, poz. 246 i z dnia 19 stycznia 1971 r., III CZP 86/70, OSNCP 1971, nr 9, poz. 147 oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 stycznia 2003 r., II CKN 1155/00, OSNC 2004, nr 4, poz. 61). Z tego właśnie względu ustawodawca w art. 33 ust. 2 u.g.n. uregulował należne użytkownikowi, w razie wygaśnięcia użytkowania wieczystego, wynagrodzenie za należące do niego budynki i inne urządzenia, zastrzegając, że powinno ono być równe wartości tych budynków i urządzeń określonej na dzień wygaśnięcia użytkowania wieczystego.

Sąd Apelacyjny uznał, że wynagrodzenie, o którym mowa w art. 33 ust. 2 u.g.n., może być przyznane powódce, ponieważ umowa sprzedaży z dnia 3 lutego 1997 r., jakkolwiek nie doprowadziła do przeniesienia prawa użytkowania wieczystego, spełniała warunki przelewu praw wynikających z umowy o ustanowieniu użytkowania wieczystego i to także w zakresie ekspektatywy praw przyszłych. Skarżący zasadnie podnosi, że pogląd ten nie może być uznany za trafny. Nie wnikając bliżej w kwestie związane z dopuszczalnością przeniesienia przez użytkownika wieczystego ekspektatywy wierzytelności o wynagrodzenie

przewidziane w art. 33 ust. 2 u.g.n., trzeba podkreślić, że w dniu 3 lutego 1997 r. doszło do zawarcia przez powódkę oraz likwidatora Przedsiębiorstwa Ceramiki Budowlanej umowy sprzedaży prawa użytkowania wieczystego i prawa własności budynków, która nie wywarła skutku rzeczowego z tej przyczyny, że z dniem 5 stycznia 1999 r. uprawomocniło się postanowienie Sądu Rejonowego w S. o odmowie wpisu prawa użytkowania wieczystego na rzecz powódki, a przeniesienie tego prawa w drodze umowy wymaga wpisu do księgi wieczystej (art. 29 u.g.n.). Rację ma zatem skarżący podnosząc, że przypisywanie stronom umowy woli przeniesienia samej wierzytelności przyszłej o wynagrodzenie, o którym mowa w art. 33 ust. 2 u.g.n., narusza przede wszystkim art. 65 k.c. W konsekwencji, trzeba zgodzić się także z zarzutem naruszenia art. 33 ust. 2 u.g.n., co nie oznacza jednak, że skarga kasacyjna strony pozwanej zasługuje na uwzględnienie, wyrok Sądu Apelacyjnego bowiem został zaskarżony także przez stronę powodową.

Powódka powołała się na obydwie podstawy kasacyjne określone w art. 398³ § 1 k.p.c., jednak podniesiony w ramach drugiej podstawy zarzut obrazy art. 378 § 1 k.p.c. przez zaniechanie oceny dochodzonego roszczenia przez pryzmat art. 405 k.c. i nast., regulujących instytucję bezpodstawnego wzbogacenia, jest w istocie powtórzeniem stawianego w ramach pierwszej podstawy zarzutu naruszenia prawa materialnego. Sąd Apelacyjny bowiem – co zgodnie z uchwałą składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07 (OSNC 2008, nr 6, poz. 55) obowiązany był uczynić bez względu na treść zarzutów podniesionych w apelacji – wypowiedział się w kwestii zastosowania art. 405 k.c. Skarżąca kwestionuje prawidłowość tego stanowiska, wobec czego jej wywody przytoczone w uzasadnieniu zarzutu obrazy art. 378 § 1 k.p.c. podlegają rozważeniu w ramach podstawy naruszenia prawa materialnego, ściśle – art. 405 k.c.

Skarżąca trafnie zauważa, że uzyskanie korzyści majątkowej kosztem innej osoby bez podstawy prawnej jest samodzielnym źródłem zobowiązania określanego jako zobowiązanie z bezpodstawnego wzbogacenia. Przesłankami, od spełnienia których uzależnione jest jego powstanie, są: uzyskanie korzyści majątkowej (wzbogacenie), osiągnięcie korzyści z majątku innej osoby (zubożenie),

związek między wzbogaceniem a zubożeniem oraz uzyskanie korzyści bez podstawy prawnej.

Przed przystąpieniem do oceny, czy w stanie faktycznym niniejszej sprawy spełnione zostały powyższe przesłanki, warto ponownie przeanalizować sekwencję zdarzeń, które doprowadziły do zapłaty przez powódkę ceny nabycia prawa użytkowania wieczystego gruntu o obszarze 11.42.57 ha i prawa własności znajdujących się na nim budynków oraz maszyn i urządzeń określonych w załączniku do umowy w kwocie 160 000 zł bez uzyskania świadczenia wzajemnego. Z ustaleń przyjętych za podstawę zaskarżonego wyroku wynika, że uiszczona przez powódkę cena sprzedaży w kwocie 160 000 zł została wpłacona na konto pozostającego wówczas w stanie likwidacji Przedsiębiorstwa Ceramiki Budowlanej i po ogłoszeniu w dniu 21 kwietnia 1997 r. jego upadłości – weszła w skład masy upadłości. Jednocześnie, ze względu na zawarcie przez likwidatora umowy sprzedaży z powódką, w skład masy upadłości z dniem 21 kwietnia 1997 r. nie weszło prawo użytkowania wieczystego gruntu o obszarze 11.42.57 ha oraz prawo własności znajdujących się na nim budynków, a także maszyn i urządzeń określonych w załączniku do umowy. W dniu 5 stycznia 1999 r. uprawomocniło się postanowienie odmawiające wpisu na rzecz powódki prawa użytkowania wieczystego na podstawie umowy sprzedaży z dnia 3 lutego 1997 r., wobec czego – zważywszy regulację zawartą w art. 27 u.g.n. – stało się wiadome, że umowa sprzedaży z dnia 3 lutego 1997 r. nie wywarła skutku rzeczowego. W tym czasie istniało jeszcze Przedsiębiorstwo Ceramiki Budowlanej – w upadłości, utraciło ono bowiem osobowość prawną dopiero z chwilą wykreślenia z rejestru przedsiębiorstw, co nastąpiło w dniu 24 czerwca 1999 r. W konsekwencji, pozwany, po ukończeniu postępowania upadłościowego i wykreśleniu Przedsiębiorstwa Ceramiki Budowlanej z rejestru, uzyskał nieruchomością gruntową o obszarze 11.42.57 ha wolną od obciążenia użytkowaniem wieczystym wraz z budynkami i urządzeniami, które – wobec wygaśnięcia użytkowania wieczystego – stały się częścią składową gruntu, po czym nieruchomością tę sprzedał za cenę 151 000 zł.

W ustalonym stanie faktycznym spełnienie przesłanek wzbogacenia po stronie Skarbu Państwa oraz zubożenia po stronie powódki nie budziło wątpliwości Sądu Apelacyjnego. Sąd ten uznał natomiast, że nie zostały spełnione pozostałe

przesłanki powstania zobowiązania z bezpodstawnego wzbogacenia, o wzbogaceniu tym bowiem można mówić tylko wtedy, gdy do uzyskania przez wzbogaconego korzyści majątkowej doszło bez podstawy prawnej i gdy istnieje współzależność między uzyskaniem korzyści majątkowej przez wzbogaconego a uszczerbkiem majątkowym, który dotknął zubożonego w wyniku tego samego zdarzenia. Pozwany Skarb Państwa tymczasem przejął mienie wykreślonego z rejestru Przedsiębiorstwa Ceramiki Budowlanej z mocy prawa (art. 49 ust. 1 u.p.p.) i z tego względu nie można – zdaniem Sądu Apelacyjnego – przyjmować, że wzbogacił się bezpodstawnie kosztem powódki.

Odnosząc się do przedstawionej argumentacji trzeba zgodzić się z oceną, że – zgodnie z art. 49 ust. 1 u.p.p. w brzmieniu obowiązującym w dacie wykreślenia Przedsiębiorstwa Ceramiki Budowlanej z rejestru (Dz.U. z 1996 r. Nr 106, poz. 496 i Nr 156, poz. 775) – z dniem likwidacji lub upadłości przedsiębiorstwa mienie tego przedsiębiorstwa pozostałe po likwidacji lub upadłości przejmował, z zastrzeżeniem ust. 5, Minister Skarbu Państwa albo Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa, oraz że – co do zasady – brak podstawy prawnej oznacza taką sytuację, w której uzyskanie korzyści majątkowej nie znajduje usprawiedliwienia w przepisie ustawy, czynności prawnej, orzeczeniu sądowym lub akcie administracyjnym. Samo ustalenie podstawy prawnej wzbogacenia nie jest jednak wystarczające, gdyż nie zawsze legitymizacja nabycia korzyści w ustawie oznacza wykluczenie roszczenia z bezpodstawnego wzbogacenia. Nie w każdym bowiem wypadku ustawowego usprawiedliwienia korzyści uzyskanej przez dany podmiot, jest ono równoznaczne z intencją ustawy przeniesienia również korzyści gospodarczej z uszczerbkiem dla dotychczas uprawnionego. W doktrynie podkreśla się, że w sytuacji, w której tytułem przesunięcia majątkowego jest przepis ustawy, trzeba zbadać, czy ma on na celu tylko formalne przeniesienie prawa z jednego podmiotu na drugi, czy też intencją ustawy jest przenieść razem z prawem wynikającą z niego korzyść gospodarczą z uszczerbkiem dla dotychczas uprawnionego.

Nie powinno budzić wątpliwości, że u podstaw regulacji zawartej w art. 49 ust. 1 u.p.p. legło dążenie do zagospodarowania mienia pozostałego po ukończeniu postępowania likwidacyjnego lub upadłościowego i wykreśleniu przedsiębiorstwa z rejestru, innymi słowy, do uporządkowania tytułu prawnego, nie zaś przeniesienie

z uszczerbkiem dla dotychczas uprawnionego korzyści gospodarczej uzyskanej w wyniku zdarzeń, jakie nastąpiły w trakcie toczącego się postępowania. Sytuacja taka miała natomiast miejsce w niniejszej sprawie, gdyż w skład masy upadłości weszła cena sprzedaży prawa użytkowania wieczystego gruntu i prawa własności znajdujących się na nim budynków, po czym – na skutek odmowy wpisu prawa użytkowania wieczystego na rzecz nabywcy – Skarb Państwa po zakończeniu postępowania upadłościowego i wykreśleniu upadłego przedsiębiorstwa z rejestru uzyskał nieruchomością gruntową wolną od obciążenia użytkowaniem wieczystym wraz z budynkami i urządzeniami. Korzyści tych nie uzyskałby, gdyby doszło do dokonania wpisu użytkowania wieczystego na rzecz powódki. Przepis art. 49 ust. 1 u.p.p., na podstawie którego Skarb Państwa przejął mienie pozostałe po wykreśleniu Przedsiębiorstwa Ceramiki Budowlanej, nie stoi zatem na przeszkodzie przyjęciu, że pozwany wzbogacił się bezpodstawnie kosztem powódki.

Nie można też kwestionować istnienia związku między wzbogaceniem pozwanego a zubożeniem powódki, tym bardziej że przesłanki tego związku nie należy – jak podkreśla się w doktrynie – rozumieć w kategoriach rygorystycznie ujmowanej bezpośredniości transferu.

Konkludując, zachodzą podstawy, by stwierdzić, że spełnione zostały określone w art. 405 k.c. przesłanki powstania zobowiązania z bezpodstawnego wzbogacenia. Przepis ten natomiast – jak trafnie podnosi skarżąca – stanowi samodzielną, niezależną od art. 40 § 2 k.c., podstawę prawną jej roszczenia. Nie budzi też zastrzeżeń stanowisko skarżącej, że wartość uzyskanej przez pozwanego jej kosztem korzyści majątkowej wynosi 151 000 zł.

Na koniec warto dodać, że przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu – na co wskazał Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z dnia 27 kwietnia 1995 r., III CZP 46/95 (OSNC 1995, nr 7-8, poz. 114) – należy stosować m.in. wtedy, gdy nie ma innego środka prawnego, przy wykorzystaniu którego możliwe byłoby przywrócenie równowagi majątkowej, naruszonej bez prawnego uzasadnienia.

Z przytoczonych wyżej powodów Sąd Najwyższy – uznając powołaną w skardze kasacyjnej podstawę naruszenia przepisów postępowania za

nieuzasadnioną – na zasadzie art. 398¹⁶ k.p.c., na wniosek skarżącej, uchylił zaskarżony wyrok w części oddalającej apelację powódki (pkt 1), orzekającej o kosztach postępowania apelacyjnego i kasacyjnego (pkt 1) oraz o zwrocie spełnionego świadczenia w kwocie 84 527 zł (pkt 2) i orzekł co do istoty sprawy w ten sposób, że zmienił wyrok Sądu Okręgowego w P. z dnia 9 lutego 2007 r. w części oddalającej powództwo i na podstawie art. 405 oraz art. 481 § 1 k.c. zasądził od pozwanego na rzecz powódki zamiast kwoty 80 300 zł kwotę 151 000 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 24 marca 2006 r., natomiast na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. skargę kasacyjną pozwanego oddalił.

Ze względu na to, że powódka uległa tylko co do nieznaczej części swego żądania Sąd Najwyższy na podstawie art. 100 zdanie drugie w związku z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c. zasądził od pozwanego na rzecz powódki zwrot w całości poniesionych przez nią kosztów procesu, z tym że na zasadzie art. 108 § 1 zdanie drugie w związku z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c. pozostawił ich szczegółowe wyliczenie referendarzowi sądowemu w Sądzie pierwszej instancji.